

Вести "у дивовижний квітучий сад": роль шкільної бібліотеки у розвитку дитячого читання

"Я тисячу разів переконаний у тому, що успішне навчання в середніх і старших класах залежить насамперед від уміння свідомо читати, — читаючи, думати й думаючи, читати".

В. О. Сухомлинський

Проаналізовано проблеми дитячого читання і причини їхнього виникнення; висвітлено досвід роботи бібліотек України щодо залучення дітей до читання.

Найрозгалуженішою системою бібліотек, що забезпечує інформаційні потреби дітей (учнів), є понад 20 тисяч шкільних книгозбірень, які у 2003 р. увійшли до мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України, очолюваної Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Головною метою діяльності шкільних бібліотек є інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу закладів середньої освіти та надання користувачам вільного доступу до вітчизняного і світового інформаційного ресурсу. Крім того, шкільні бібліотеки виконують сутнісні і прикладні бібліотечні функції, зокрема інформаційну, освітню, культурологічну, виховну тощо. Серед різноманітних питань виховання проблема дитячого читання посідає одне з вагомих місць. Роль і значення читання важко переоцінити. "Концепція загальної середньої освіти" серед багатьох завдань загальноосвітньої школи виокремлює "становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетенції...", що неможливо без читання.

Утім, останнім часом простежується стійка тенденція до зменшення інтересу до читання не лише в нашій державі, а й в цілому світі. Це обумовлено впливом економічних факторів, технічним рівнем розвитку суспільства, станом видавничої справи, книжкової торгівлі, бібліотечної справи, рівнем освіти читачів-дітей, наявністю у них вільного часу. Фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного науково-методичного та науково-інформаційного центру мережі освітянських бібліотек України добре розуміють наслідки цієї проблеми не лише для інтелектуального, а й для економічного та соціально-політичного розвитку суспільства.

На нашу думку, позитивне вирішення цієї проблеми неможливе без чіткого усвідомлення причин її виникнення.

Перша причина, вважаємо, полягає у відсутності комплексної довготривалої національної програми розвитку читання та єдиного органу управління системою підтримки і популяризації читання. У державі не існує ключового інструменту для ефективного управління у цій галузі, чіткого розподілення завдань щодо розвитку інфраструктури читання між державою, громадськими організаціями та бізнесом, не створена система моніторингу, яка уможлиблює виявлення проблемних читацьких груп, визначення мети та пріоритетів їхнього розвитку. Ефективне функціонування інфраструктури розвитку і підтримки читання вимагає відповідної науково-методичної бази. Отже, другою причиною є відсутність системи науково-дослідної та науково-методичної роботи у галузі читання. Сьогодні в Україні немає перспективного планування і координації наукової діяльності у цій сфері. Наприклад, проведені в Україні останнім часом дисертаційні дослідження присвячені переважно теорії та методі навчання техніки читання, мотивам читання, психолого-педагогічним засадам іншомовного читання ("Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства", О. Біличенко, 2001; "Формування у

молодших школярів естетичної оцінки художнього твору", Н. Гоголь, 2004; "Дидактичні засади навчання іншомовного читання молодших школярів", Т. Яблонська, 2004; "Формування в учнів старших класів прийомів діалогового читання художнього тексту", Я. Андреева, 2008). На жаль, недостатньо активно проводяться дослідження і з питань вивчення читацького попиту, формування інтересу дитини до читання, змін у дитячому читанні, вплив на нього нових інформаційних технологій тощо. Результати цієї роботи нечасто знаходять відображення на сторінках періодичних видань. Але за останні три роки ситуація змінилася на краще, оскільки збільшилась кількість публікацій з аналізованої проблеми, серед них — статті директора Національної бібліотеки України для дітей А. Кобзаренко, директорів обласних бібліотек для дітей В. Черноус, Г. Трохименко, О. Башкатової, Л. Лісової, А. Бардашевської.

Позитивним є й те, що сьогодні цьому питанню почали приділяти увагу й науковці. Це, зокрема, кандидат педагогічних наук, доцент Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова Н. Півнюк (статті "Проблема дитячого читання в національному вимірі" та "Как вызвать интерес к книге у современных детей"), кандидат педагогічних наук, доцент ІІПО Київського міського педагогічного університету ім. Б. Д. Грінченка С. Сафарян ("Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти"), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, старший науковий співробітник Інституту корекційної педагогіки та психології Н. Кравець ("Книга в духовному житті учнів з інтелектуальною недостатністю"), доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури і методики викладання, декан факультету філології та журналістики Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського А. Ситченко ("Формувати читацьку компетентність"), науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України Т. Хорошковська ("Читацькі вміння учнів і проблема їх вимірювання"), старший науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Л. Заліток ("Форми роботи з книжкою у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського") та інші.

Не менш вагомою причиною зменшення інтересу до читання є також і відсутність конструктивної державної політики у книговидавництві. Вітчизняна книговидавнича галузь намагається самотужки забезпечити різноманітність, високу якість і доступність друкованої продукції та її ефективне розповсюдження через книготорговельну мережу.

Ще однією з причин є відсутність системного підходу до комплектування фондів бібліотек, зокрема шкільних, їхня невідповідність читацьким потребам. Через недостатнє цільове фінансування бібліотечні фонди шкільних книгозбірень поповнюються вкрай незадовільно, практично не оновлюються, через що вони не спроможні повною мірою задовольнити інформаційні потреби учасників навчально-виховного процесу. Сьогодні в шкільних бібліотеках переважають застарілі видання, гостро стоїть проблема забезпечення творами для програмного читання, сучасними довідковими виданнями, літературою з психолого-педагогічних питань для вчителів, періодичними виданнями як для вчителів, так і для учнів. На жаль, Державна програма поповнення бібліотечних фондів (2002), яка була законодавчою підставою для надання бібліотекам коштів на придбання нової літератури, не торкнулася шкільних бібліотек. Також не дуже спрацьовує чинна Державна програма розвитку і функціонування ук-

раїнської мови на 2004—2010 рр., одним із завдань якої є поповнення фондів бібліотек документами. Шкільна книгозбірня сьогодні практично зруйнована як центр читацького розвитку не лише для учнів, а й для вчителів. Тому не випадково цією проблемою почав займатися Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, зокрема, відділення навчальної, методичної і наукової літератури. У 2008 р. його співробітниками було проведено пілотне дослідження читацького попиту в шкільних бібліотеках України. У результаті зроблено такі висновки: дитячою літературою шкільні бібліотеки забезпечені на 36%, творами класиків української літератури (у тому числі лауреатів Національної премії ім. Т. Г. Шевченка) — на 43%, творами зарубіжних письменників (у перекладі українською мовою) — на 39%, науково-популярною літературою — на 34%, енциклопедичними виданнями — на 31%, словниками — на 33%, літературою мовами національних меншин — на 48%. Сподіваємось, що на підставі результатів проведеної роботи будуть зроблені певні висновки, які сприятимуть покращенню ситуації, що склалася у шкільних бібліотеках України з поповненням фондів, оновлення яких — це найважливіша проблема. Але є ще й інші. Не сприяє залученню читачів до шкільних бібліотек і некомфортність приміщень, відсутність сучасної комп'ютерної техніки.

Також варто наголосити і на таких важливих причинах, як недостатнє забезпечення шкільних бібліотек висококваліфікованими кадрами. Необхідно звернути увагу й на самоосвіту працівника бібліотеки, адже читачі бажають бачити його людиною ерудованою, обізнаною, з почуттям гумору, готовою до спілкування, а ще, безумовно, це має бути майстер своєї справи, актор, педагог, який налаштував би юних користувачів бібліотеки на плідну співпрацю з книгою, створював атмосферу гармонійного її сприйняття, ауру доброзичливості та взаєморозуміння. Бібліотекаряю потрібно самому бути обізнаним і активним читачем.

Постійно зростаючі вимоги до його професії в інформаційному суспільстві і, водночас, низький рівень соціального статусу й оплати праці негативно впливають на бажання молоді отримувати бібліотечну освіту і працювати за фахом. До всіх зазначених проблем необхідно додати ще одну — це гостра необхідність підвищення рівня підготовки педагогів щодо розвитку читацької компетентності, володіння ними сучасними підходами, методиками і технологіями, адже роль педагога у цій сфері є справді дуже важливою і відповідальною. Підтвердженням цього є думка видатного українського педагога В. Сухомлинського, який вважав учителя "першим світочем інтелектуального життя" і наголосив: "Справжній педагог — книголюб". У своїй класичній праці "Павлиська середня школа" В. Сухомлинський говорив про стратегічно важливі істини: "Атмосфера любові до книги, поваги до книги, благоговіння перед книгою — в цьому полягає сутність школи і педагогічної праці. В школі може бути все, але якщо немає книг, потрібних для всебічного розвитку людини, для її багатого духовного життя, або якщо книгу не люблять і байдужі до неї, це ще не школа; в школі може багато чого не вистачати, багато в чому ми можемо бути бідними і скромними, але, якщо у нас є книги, потрібні для того, щоб перед нами завжди було широко відкрите вікно у світ, це вже школа". Першочергове завдання вчителя Василь Олександрович вбачав у тому, щоб "прищеплювати невгасиму любов до книги, зробити її пристрастю, захопленням, вести людину в світ слова, як у світ краси, у дивовижний квітучий сад; утвердити в душі юного читача почуття борця, захисника справедливої ідеї". Як бачимо, у контексті обговорюваної теми треба особливий наголос зробити саме на проблемі читаючого вчителя, який має "заражати" вихованців своїм пристрасним потягом до книги, жадобою знань.

Серед інших причин зниження інтересу до читання зазначимо й такі, як поява і постійно зростаюча роль альтернативних засобів інформації, пасивна роль сім'ї у форму-

ванні читацької активності дітей, домінування матеріальних цінностей у суспільстві тощо. У сучасного підлітка є великі можливості вибору того чи іншого способу проведення дозвілля. Це різні засоби масової комунікації та електронні мас-медіа. Саме діти сьогодні є однією з найбільш активних соціальних груп, яка легко засвоює нові інформаційні технології. Це нове "мультимедійне" покоління, у якого інші цінності, моделі поведінки та орієнтири у світі інформації. Навколишнє середовище і доступність різних каналів масової комунікації, друкованих та інших матеріалів мають сильний вплив на ставлення дітей до книги, їхні читацькі навички.

Електронна культура іноді сприймається як конкурент друкованому слову. Але ми, як бібліотечні фахівці, із впевненістю говоримо, що книга не зникне і читання також. Справа навіть не в тому, що дитина вибере — книгу чи комп'ютер, а в іншому: що вона там читатиме, як проходитиме процес сприйняття і розуміння тексту, яку інформацію і знання, культуру і мистецтво будуть представляти різні типи медіа для розвитку юної особистості. Завдання шкільної бібліотеки — прищеплювати їй навички грамотності читання і безперервної самоосвіти. Дітей потрібно заохочувати користуватися бібліотекою з раннього віку, оскільки це збільшує ймовірність того, що вони звертатимуться до її послуг і надалі. Опрацювавши багато матеріалів колег та й виходячи з власного досвіду, можемо стверджувати, що водночас з основними завданнями — інформаційним забезпеченням навчального процесу, роботою з учителями (інформування про нову методичну і педагогічну літературу, підбір додаткової літератури до уроків і класних заходів), роботою з батьками, бібліотекар навчального закладу відіграє важливу роль у первинному залученні дітей до читання.

Шкільна книгозбірня більше ніж будь-яка інша наближена до дитини. У публічну дитячу бібліотеку та піде у тому випадку, якщо в неї уже сформована потреба у читанні. Шкільну не міне ніхто. Завдяки своїй наближеності до дітей, постійному контакту з учителями і батьками, бібліотекар має можливість спостерігати за дитиною в різних сферах її життя — у бібліотеці, на уроці, з друзями на перерві або на святі, завжди може порадитися з учителем, класним керівником. Вчитель, зі свого боку, має змогу вирішувати деякі педагогічні проблеми не безпосередньо, а використовуючи можливості бібліотеки. Участь шкільного бібліотекаря у житті школи, підготовці свят і спільних уроків з вчителями дає великі можливості для залучення дітей до читання та прищеплення їм культури роботи з книгою. За підтримання контакту батьків зі школою бібліотеці потрібно звертати увагу на те, що і як читають діти, — у цьому полягає ще одна важлива особливість роботи шкільних бібліотек. Та якщо вже говорити про вплив на дитяче читання, то саме ця включеність у життєвий простір дітей і навчальний процес школи роблять роботу бібліотеки особливо значущою.

На сьогодні можна навести багато прикладів з досвіду роботи бібліотек щодо залучення дітей до читання. Так, Славутицька асоціація шкільних бібліотекарів, Славутицький міський методичний центр відділу освіти і бібліотечно-інформаційний центр для дітей та юнацтва ініціювали проведення у січні 2009 року науково-практичної конференції "Читання — шлях до успіху". У роботі заходу взяли участь заступники директорів шкіл з навчально-виховної роботи, керівники методичних об'єднань, бібліотекарі навчальних закладів, методичні працівники дошкільних закладів та методичного центру, учні загальноосвітніх шкіл. На конференції було презентовано досвід роботи шкільних бібліотек у розвитку дитячого читання. За її матеріалами видано спецвипуск газети "Шкільна бібліотека плюс" (№ 8, квітень 2009 року).

У квітні цього ж року в місті Миколаєві Науково-методичний центр управління освіти, Обласна бібліотека для

дітей ім. В. Лягіна та Науково-педагогічна бібліотека провели засідання "круглого столу" на тему "Книга і читання — важливі чинники формування особистості", на якому були присутні педагоги, працівники дитячих та шкільних бібліотек. Цьому засіданню передувало моніторингове дослідження "Аналіз та розвиток читацьких інтересів школярів", під час якого було здійснено анкетування учнів, педагогів, батьків. Його результати показали, що шкільною бібліотекою користуються майже всі учні. Але якщо діти молодших класів читають майже всі, то, починаючи з шостого класу, читацька активність значно падає. Причина цього полягає в тому, що, на жаль, шкільна бібліотека може задовольнити читацький попит лише на 50%. Учасники заходу поділилися досвідом своєї роботи з батьками, інноваційними підходами до пропаганди літератури. Особлива увага була приділена популяризації книг місцевих авторів. Їхні твори за підтримки міського голови Володимира Чайки у рамках акції "Подаруй книгу шкільній бібліотеці" отримують шкільні книгозбірні міста. Хочеться наголосити й на тому, що майже кожен із виступаючих торкався проблеми недостатності у шкільній бібліотеці літератури та періодичних видань для дітей та на допомогу шкільній програмі. Організація і проведення подібних заходів сприяє розвитку дитячого читання, і такі заходи необхідно проводити по всій Україні.

І на завершення нагадаємо, що 2003—2013 рр. оголошені ООН десятиріччям грамотності. Однак в Україні, як і в багатьох країнах світу, спостерігається зниження рівня читацької культури населення, тому всі наші дії спрямовуємо на вирішення цієї проблеми.

Список використаної літератури

1. *Заліток Л.* Форми роботи з книжкою у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Л. Заліток // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. — Полтава, 2005. — Вип. 6. Серія "Педагогічні науки". — С. 258—263
2. *Колосай Л. А.* Пошук оптимальних технологій бібліотечно-бібліографічної освіти школярів / Л. А. Колосай // Шкільний світ. — 2001. — № 43. — С. 12—17.
3. *Кравець Н.* Книга в духовному житті учнів з інтелектуальною недостатністю / Н. Кравець // Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. — 2006. — Вип. 20. — С. 266—276.
4. *Півнюк Н.* Проблема дитячого читання в національному вимірі / Н. Півнюк // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. — 2008. — № 7/8. — С. 20—21.
5. *Сафарян С.* Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти / С. Сафарян // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. — 2008. — № 10. — С. 4—6.
6. *Ситченко А.* Формувати читацьку компетентність : про науково-педагогічні засади цієї роботи / А. Ситченко // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України. — 2007. — № 10. — С. 49—53.
7. *Сухомлинский В. А.* Павлышская средняя школа. Обобщение опыта учебно-воспитательной работы сельской средней школы / Сухомлинский В. А. — Москва : Просвещение, 1969. — 400 с.
8. *Хорошковська Т.* Сучасні професії вимагають... Читацькі вміння учнів і проблема їх вимірювання / Т. Хорошковська, О. Філінова // Управління освітою. — 2008. — № 29. — Вкладка. — С. 5—7.

*Ірина Хемчан,
завідувач відділу наукового і
прикладного бібліотекознавства
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*